

رساله‌ی دکتری: فاطمه شرفی، ۱۳۹۹

بررسی آلات رزم و بزم در اسکندر نامه نظامی و شاهنامه فردوسی

ادبیات حماسی پیوند تنگاتنگی با ادبیات تعلیمی دارد. یکی از حماسه سرایان بزرگ ادب پارسی حکیم ابوالقاسم فردوسی که با خلق اثر ارزنده اش؛ شاهنامه، به خوبی توانسته است رابطه‌ی ناگسستنی ادبیات حماسی و تعلیمی را به تصویر بکشد.

بزم و رزم؛ مفهومی قدیمی است که پیشینه آن به ایران پیش از اسلام بازمی‌گردد. در بزم، توانایی شاه در سرگرمی و لذت‌های دنیوی چون خوراک و موسیقی و رقص به نمایش گذاشته می‌شد؛ در رزم، شاه باید قدرت و شجاعت و دلاوری اش را در شکست دشمنان کشور اثبات می‌کرد. رزم و بزم از ادبیات فارسی به ادبیات عثمانی هم راه پیدا کرد. [در شاهنامه بر سویه «رزم» تأکید شده و در اسکندر نامه نظامی گنجوی بر «بزم».

چون در نوشته‌ها و تاریخ‌های گذشته درباره‌ی موسیقی رزمی سخن به میان آمده است که لشکریان سرودهای رزمی را می‌خواندند از ابزارها و آلات رزم و موسیقی مثل شیپور برای حرکت و آماده باش سپاهیان استفاده می‌کردند و موسیقی رزمی را در میادین نبرد برای تهییج و سربازان می‌نواختند تا سربازان به روحیه‌ی بیشتر بر دشمن حمله ور شوند. نظامی نیز در اسکندرنامه با توصیف صدا، به ویژه با آوردن نام سازهای جنگی پر خروش که صدایی ترس آور و یا هیجان بخش دارند برای هراساندن دشمن می‌پردازد. بنا براین خواهیم دید که سازهایی که در شاهنامه بکار رفته اند به صورت سازهای رزمی که از آنان برای شروع و همراهی در جنگ‌ها، پهلوانی‌ها، رژه سربازان، و اعلان و خبر وقایع متعدد استفاده می‌گردیده که از سازهای رزمی می‌توان به، بوق، تبیره، جلب یا (چلب)، جرس، گاو دُم، زنگ، کوس، کرنا شیپور هندی درای طبل و... اشاره کرد که با توجه به بسیاری از اشعار شاهنامه در می‌یابیم که از بسیاری از سازها با همراهی و در کنار هم سخن به میان آمده است. گویی که سازها همراه هم و مکمل یکدیگرند

سازهای دیگری که در شاهنامه حکیم ابوالقاسم فردوسی جستجو می‌شود سازهایی است که برای بزم و مراسم چشم و شادمانی مورد استفاده قرار گرفته عبارتند از بربط (بربت) چنگ، دف، نای، تنبور، رباب، رود، عود.

با آشنایی با سازهای موجود در شاهنامه حکیم طوس و با شناخت داستان‌های گوناگون شاهنامه در می‌یابیم که ساز و موسیقی در تمامی داستان‌های شاهنامه وجود دارد و در حقیقت فردوسی بزرگ آنچنان به زیبایی از این سازها سخن به میان می‌آورد که قابل درک و لمس است سازها با جریان داستان‌ها رابطه بسیار نزدیکی پیدا می‌کند و با ورود بسیار از شخصیت‌های شاهنامه همراهی یک ساز نیز هویدا می‌گردد.

شاهنامه‌ی فردوسی که کتاب تاریخ جنگ‌ها و نبردهاست؛ در این کتاب عظیم، بارها با نام آلات موسیقی مواجه می‌شویم. در بزم و رزم استفاده از آلات موسیقی رایج بوده است. با توجه به موضوع حماسی شاهنامه، تعداد و تنوع سازهای رزم بیشتر از سازهای بزم است. این سازها جزو مهمترین ابزار جنگ به

شمار می‌رفته و ارزشی همپایه‌ی درفش شاهی در میدان نبرد داشته است. از همان ابتدا که تصمیمات اولیه در دربار برای رفتن به نبرد گرفته می‌شد، تا زمانی که لشکر با پیروزی یا شکست از جنگ باز می‌گشت، از این آلات استفاده می‌گردید. و سپاهیان نیز با الحان مختلف این سازها آشنایی کامل داشتند و با توجه به آن وارد عمل می‌شدند. مثلاً با شنیدن لحن خاصی حمله می‌کردند و یا دست از نبرد می‌کشیدند و یا عقب نشینی می‌کردند. در این رساله به بررسی نوع این سازها، نحوه‌ی نواختن آنها و نیز به چگونگی و موارد استفاده‌ی هر یک از آنها پرداخته خواهد شد.

نظامی سخنور بزم سرای زبان فارسی در رزم سرایی نیز مهارتی خاص و بی‌نظیر دارد و آلات رزم و بزم را همزمان به بهترین نحو یاد نموده است و صدای آلات رزم راچنان در اسکندر نامه به تصویر کشانده است که هرخواننده‌ای با خواندن آن بر سر ذوق می‌آید. از آنجا که نظامی یک هنرمند و آفرینشگر مضامین بزم است در اشعار حماسی نیز از هنر بزم به بهترین وجه استفاده برده است.

نظامی درسرایش لحظه‌های شاد کامی و بزمی بی‌همتاست و زبانش شیرین و گفتارش جذاب و دلنشین است؛ آن گونه که در اسکندر نامه نیز در بازگویی لحظه‌های رزم و تصویرآفرینی‌های نبرد از هنر بزم خود نیز استفاده نموده و به اشعاررزمی رنگ غنا و بزم بخشیده است.

نظامی در این منظومه از سازها و موسیقی بزمی بیشتر استفاده نموده است؛ آن گونه که در این اثر حماسی، تاریخی نام نه ساز بزمی بیان کرده و تقریباً هشتاد و هشت بار نام این سازها را تکرار نموده است. در مثنوی اسکندر نامه از جنگ‌ها و مبارزات پهلوانان سخن به میان آمده است که در میان این ابیات با فزونی آلات رزم و بزم روبه‌رو می‌شویم.

شاید بتوان گفت چون قهرمانان و شاهان در متون حماسی بعد از جنگ و نبرد پیوسته، شیفستگی و علاقه خاصی به می‌خواری و موسیقی بزمی داشتند نظامی هم نیز به بحث بزم‌ارایی و استفاده از سازهای رزمی و بزمی بیشتر توجه داشته است.

در شرفنامه ابیات زیادی وجود دارد بیانگر این است این شاعر توانسته بزم و رزم را در هم بیامیزد و رنگ بزمی و هنر رقص و موسیقی خود را در عرصه گاه نبرد نیز نشان دهد.

زموزونی ضرب‌های سنان
به رقص آمده اسب زیر عنان
(شرفنامه)

تبیره چنان شد در آن خرّمی
که آید به رقص آسمان بر زمی
(همان)

و یا در جنگ بزرگ اسکندر با قوم روس که بیشترین بخش شرفنامه را در بر می‌گیرد، شاه جهانجوبا بت نقابدار چینی به بزم می‌نشیند و در شبی روشن‌تر از روز به یاد لب دوست، لب جام را حلقه در گوش می‌سازد و با دلی شاد از پیروزی، خیمه را از نامحرمان خالی می‌سازد و به پری پیکرنازک اندام دستور می‌دهد که چنگ را بنوازد و نغمه بسراید.

حقیقت بر ما روشن می‌شود که نظامی‌آشنایی کامل با انواع سازهای بزمی، رزمی و آلات جنگی داشته است و آثار حماسی پیش از خودمثل شاهنامه فردوسی را مطالعه نموده و از آن‌ها در سرایش داستان‌های بزمی مهارتی تام داشته و از آلات بزمی و موسیقی به نحو احسن استفاده‌ی کافی را برده است.

بنابراینچه گفته شد تلاش خواهد شد تا با شناخت سازهای گوناگون به کار رفته در اسکندر نامه و شاهنامه حکیم ابوالقاسم فردوسی و دلیل استفاده از آن بیشتر آشنا گردیم

کلیدواژه‌ها: نظامی، اسکندر نامه، فردوسی، شاهنامه، ابزار موسیقی رزمی و بزمی،

شماره‌ی پایان‌نامه: ۱۲۷۴۸۰۷۹۴۳۸۱۸۵۵۱۳۹۸۱۶۲۲۸۹۷۹۷

تاریخ دفاع: ۱۳۹۹/۱۲/۱۳

رشته‌ی تحصیلی: زبان و ادبیات فارسی

دانشکده: علوم انسانی

استاد راهنما: دکتر سیدعلی اکبر شریعتی‌فر

استاد مشاور: دکتر علی عشقی سردهی

Ph.D. Dissertation:

Investigation of martial arts and martyrs in Alexander the military letter and Shahnameh of Ferdowsi

Epic literature is closely linked to educational literature. One of the great epic writers of Persian literature, Hakim Abolqasem Ferdowsi, who, by creating his valuable work Shahnameh, is well able to illustrate the inextricable relation between epic and educational literature.

Antique is an old concept that goes back to pre-Islamic Iran. In Bazm, the king's ability to entertain and enjoy worldly pleasures such as food, music and dance; in war, the king had to prove his power, courage, and courage in defeating the enemies of the country. Martyr and Bazm from Persian literature to Ottoman literature [Shahnameh emphasizes "Razm" and in Alexander Ganjavi's military letter "Bazm".

In past writings and histories, martial arts have been spoken of by soldiers singing martial songs, using martial arts and instruments such as trumpets to move and alert the troops and playing martial arts to excite soldiers and soldiers to Attack the enemy more spiritually. A military man in Alexandria also describes the sound, especially by bringing up loud war instruments that have a frightening or exciting sound to intimidate the enemy.

So we will see that the instruments used in the Shahnameh are martial instruments that are used to initiate and accompany wars, clerics, soldiers' parades, and announcements of various events that can be used to drum beats. , Jabra, Jabal (Chalb), Jaras, Cattle Tail, Zang, Kus, Korna Drum Hindi Drum Drop etc. noted that in many Shahnameh poems we

find that many instruments accompany and accompany each other. There is talk, as if the instruments are complementary

Other instruments that are sought after in the Shahnameh of Hakim Abolqasem Ferdowsi are instruments used for funeral and rejoicing include harp, dab, tray, tanbour, rabbab, rood, oud.

Getting acquainted with the instruments in the Shahnameh by Hakim Toos and knowing the various stories of the Shahnameh, we find that there is music in all the stories of the Shahnameh, and in fact Ferdowsi the Great speaks so beautifully of these instruments that it is understandable and touchable. The instruments are very closely related to the flow of stories, and with the arrival of many of the characters in the Shahnameh, the accompaniment of an instrument is evident.

Ferdowsi's Shahnameh, a book on the history of wars and battles; in this enormous book, we often encounter musical instruments. The use of musical instruments has been common in martyrs. According to the epic theme of Shahnameh, the number and variety of martial instruments is more than the instruments of Bazm. These instruments were considered to be one of the most important instruments of war, and were of great value to the king in the battlefield. From the very beginning, the initial decisions were made at the court to go to battle, until the army returned with victory or defeat from the war. And the troops were well acquainted with the various instruments and acted upon it. For example, when they heard a certain tone, they would attack or give up or retreat. In this thesis we will discuss the types of these instruments, how they are played, and how and where each of them is used.

The Persian speaking master of martial arts also has a unique skill in martial arts, and he has best remembered martial arts and martial arts, and the sound of martial arts is still portrayed in Alexander the Letter by any reader who reads about it. Since Nezami is an artist and creator of the themes in the epic poem, he has made the best use of the art of the poem.

Nizami is in the midst of happy moments of unparalleled camaraderie, and his language is sweet and charming, and his speech is as poignant as Alexander's letter in his use of his martial arts to convey his martial arts and poems.

The military in this poem has used more of the rhythmic instrument, as in this epic work, the historical name of the rhythm instrument has been repeated and repeated almost eighty-eight times. In the Masnavi of Alexander the letter speaks of the wars and struggles of the brave warriors.

It may be said that since the heroes and kings in the epic texts of post-war and on-going battles had a particular fascination with food and the music of the military, the military also paid more attention to the presentation and use of martial arts.

There are many verses in the sharafnameh that indicate that this poet has been able to combine martial arts and show off his artistic color and dance and music on the battlefield.

Sunshine strikes